

InhaalslagVerspreidingsOnderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ) 2006/2007

Voortgangsverslag over september/oktober 2006

R. Witte
D. Bekker
J. Dekker
H. Limpens
L. Verheggen

November 2006

Rapport van de Zoogdierverseniging VZZ

In opdracht van Ministerie van LNV

Inhaalslag VerspreidingsOnderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ) 2006/2007

Voortgangsverslag over september/oktober 2006

Rapport nr.:	2006.048
Datum uitgave:	November 2006
Status uitgave:	CONCEPT (versie 01)
Auteur:	R.H. Witte et al.,
Illustratie kft:	J. Herder
Overige illustraties:	R. Koelman
Projectnummer:	430.169
Projectleider:	Richard Witte
Productie:	Stichting VZZ Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, Nederland Tel. 026-3705318, E-mail: zoogdier@vzz.nl
Naam en adres opdrachtgever:	Ministerie van LNV, Directie Natuur, Gegevensautoriteit Postbus 20401 2500 EK Den Haag
Contactpersoon opdrachtgever:	Dhr. J.J. Bakker & Dhr. .R.J. Bink
Relatienummer	179366
Verplichtingnummer	3011527
Kenmerk	DN 2006/2011.

Dit rapport kan geciteerd worden als:

Witte *et al.*, 2006. Inhaalslag verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren 2006/2007, Voortgangsverslag november 2006. Rapport 2006.048. Zoogdiervereniging VZZ, Arnhem.

De Stichting VZZ, onderdeel van de Zoogdiervereniging VZZ is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van de VZZ; opdrachtgever vrijwaart de Stichting VZZ voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

© Zoogdiervereniging VZZ

Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Zoogdiervereniging VZZ, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

INHOUD

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
2. Resultaten	9
2.1 publiciteit.....	9
2.2 boomarter	9
2.3 noordse woelmuis	11
2.4 waterspitsmuis	12
2.5 hazelmuis.....	13
2.6 eikelmuis.....	14
2.7 Ingekorven vleermuis.....	15
2.8 Zwermen van vleermuizen	16
3. Conclusies en aanbevelingen	19
4. Literatuur	20
Bijlagen	21

SAMENVATTING

Zoogdieren zijn vaak alleen in het donker actief en bovendien verschillen de soorten onderling zodanig in gedrag dat er geen eenduidige onderzoeksmethode bestaat. Elke soortgroep, vaak zelfs elke soort, kent zijn eigen onderzoeksmethode. Mede hierdoor zijn zoogdieren in Nederland veel slechter onderzocht dan bijvoorbeeld planten, vogels, dagvlinders en libellen. Eind augustus verleende het Ministerie van LNV aan Zoogdierverseniging VZZ de opdracht om een inhaalslag te gaan uitvoeren naar een zevental zoogdiersoort(groep)en. Doel hiervan is om zoveel mogelijk met vrijwilligers de actuele situatie betreffende de verspreiding van deze zoogdiersoorten in Nederland zo efficiënt mogelijk in kaart te brengen (Witte *et al.* 2004). In eerdere gesprekken is afgesproken om het eerste jaar te richten op zeven soort(groep)en / modules:

1. *boommarters*
2. *noordse woelmuizen*
3. *waterspitsmuizen*
4. *hazelmuizen*
5. *eikelmuizen*
6. *ingekorven vleermuizen*
7. *zwermen van vleermuizen bij verblijfplaatsen.*

Zoogdierengedrag is sterk seizoensgebonden en daarmee ook de onderzoeksmogelijkheden (Verboom & Limpens 2004). Omdat de opdracht pas eind augustus werd gegund kon slechts een beperkt deel van het onderzoek direct uitgevoerd worden. In de twee maanden dat het project nu loopt is echter reeds een grote hoeveelheid werk verzet. Ten behoeve van het onderzoek zijn verschillende coördinatoren aangesteld

Module boommarter

Voor het boommarteronderzoek is ten behoeve van de vrijwilligers een handleiding geschreven en zijn reeds twee cursussen gegeven, waarbij ruim 30 mensen zijn opgeleid. De eerste 30 km-hokken zijn inmiddels onderzocht. Komende winter zullen nog drie cursussen gegeven gaan worden en vanaf eind maart zullen al de opgeleide mensen naar buiten gaan om boommarters te inventariseren. Deels zal door hen gedurende de winter vooronderzoek uitgevoerd worden.

In oktober is de eerste nieuwsbrief verspreid onder alle leden (ca 1500) van de Zoogdierverseniging VZZ. Daarnaast zijn ook enkele regionale natuurverenigingen op de hoogte gebracht. In november worden de leden eveneens bijgepraat tijdens een georganiseerde vergadering/lezingenochtend in combinatie met een middag veldbezoek. Tevens zijn reeds enkele artikelen in de krant verschenen en zal in november een speciale internetpagina gelanceerd worden. Bovendien is een internetmodule ontwikkeld waardoor doodgevonden zoogdieren (oa verkeersslachtoffers en dieren die katten mee naar huis nemen) kunnen worden doorgegeven.

Module noordse woelmuis

Het geplande onderzoek naar noordse woelmuizen is inmiddels grotendeels uitgevoerd waarbij ca 160 km-hokken zijn onderzocht. De periode augustus-oktober is dan ook de meest gunstige onderzoeksperiode (Bekker 2005). Na uitwerking van de onderzoeksresultaten zal nog een aanvullend veldonderzoek plaats vinden.

Module waterspitsmuis

Voor het waterspitsmuizenonderzoek wordt hard aan de handleiding geschreven en wordt inventarisatiemateriaal gemaakt. Na de winter zullen wijdverspreid km-hokken onderzocht worden.

Module hazelmuis

Doordat de provincie Limburg in oktober 2006 geheel onverwacht aan heeft gegeven geen cofinanciering te willen inzetten is de voortgang van dit deelproject aanzienlijk vertraagd. In 2007 kan daardoor enkel nog het onderdeel nestbuizen en een gedeelte van het nestenonderzoek worden uitgevoerd. Het nestenonderzoek zal zich beperken tot de directe omgeving van de locaties waar de nestbuizen worden geplaatst. De voorbereidingen hiervoor zijn inmiddels gestart.

Module eikelmuis

Door de late toekenning door LNV en Provincie Limburg van de projecten heeft het Nederlandse deel van het project vertraging opgelopen. Het verspreidingsonderzoek in Vlaanderen in 2006 heeft de vereiste referentiegegevens in voldoende mate opgeleverd. De ervaringen die hier zijn opgedaan kunnen worden meegenomen in het Nederlandse deel van het onderzoek, welk pas in 2007 uitgevoerd kan worden.

Module ingekorven vleermuis

Voor de ingekorven vleermuis geldt dat inmiddels de eerste vijf mensen opgeleid zijn om met high-tech luisterkistjes inventarisaties uit te voeren. De ervaring die zij hierbij opdeden zal gebruikt worden om de opleiding voor de andere mensen te vervolmaken. Daarnaast is begonnen met het aanvragen van een DEC-vergunning, het verkrijgen van voldoende materiaal en het maken van een handleiding. Het veldonderzoek kan, gezien het feit dat de vleermuizen momenteel in winterslaap gaan, pas in het voorjaar weer van start gaan.

Module zwermlocaties

Om zwermlocaties te ontdekken, de soorten die ervan gebruik maken te herkennen en de functie van de zwermlocatie te bepalen zijn inmiddels 50 mensen opgeleid. Ondanks het late seizoen zijn er al zeer waardevolle vleermuisvondsten gedaan. Ook voor dit deelproject geldt dat het resterende veldwerk pas uitgevoerd kan worden nadat de vleermuizen weer uit winterslaap komen.

Algemeen

Ondanks dat het project nog maar twee maanden geleden van start is gegaan is er flink wat werk verzet. Wel dient opgemerkt te worden dat meer aandacht gegeven mag worden aan publiciteit en het kenbaar maken van het VerspreidingsOnderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ). Zodra de voorbereidingen afgerond zijn en alle handleiding klaar zijn zal hier veel aandacht naar uit gaan.

1 INLEIDING

Het Ministerie van LNV (Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit) investeert in het gericht verzamelen van verspreidingsgegevens van verschillende beschermde soorten. Eind augustus 2006 heeft de Gegevens Autoriteit van het Ministerie van LNV aan Zoogdierverseniging VZZ de opdracht gegeven om het verspreidingsonderzoek naar beschermde zoogdiersoorten voor het eerste jaar (2006/2007) te organiseren. Het gaat zowel om het coördineren van vrijwilligers met betrekking tot het inventariseren van zoogdieren als om het ontwikkelen en uitvoeren van nieuwe methodieken ten behoeve van het gericht verzamelen van verspreidingsgegevens.

De Zoogdierverseniging VZZ beschikt over het landelijke databestand met betrekking tot de verspreiding van inheemse zoogdieren. De expertise en aanwezige soort- en gebiedskennis bij Zoogdierverseniging VZZ en zijn leden garandeert de aanlevering van een grote hoeveelheid systematisch verzamelde waarnemingen van een groot aantal voor de inhaalslag belangrijke zoogdiersoorten.

In 2006/2007 richt de inventarisatie en techniekontwikkeling voor de inhaalslagsoorten zich op boommarter, noordse woelmuis, waterspitsmuis, eikelmuis, hazelmuis en vleermuizen. Voor de boommarter wordt hiermee invulling gegeven aan het stappenplan zoals voor Directie Kennis in 2005 is onderzocht. Het verzamelen van de gegevens over de noordse woelmuis vormt tevens een onderdeel van het stappenplan voor het Soortbeschermingsplan zoals in 2004 door LNV is uitgebracht en in 2005 in uitvoering is gegaan. Ten aanzien van de overige projecten bestaat veelal reeds 30-50% cofinanciering, waardoor ook dit lopende projecten betreft. Er is, voor de opdrachtverlening, een selectie gemaakt van de werkzaamheden die realiseerbaar zijn in 2006 en waarmee in vijf jaar tijd een compleet beeld verkregen kan worden. Hoewel de methoden en strategieën die zullen worden ingezet gericht zijn op voornoemde inhaalslagsoorten, zal er zeker belangrijke spin-off zijn naar andere inhaalslagsoorten, door waarnemingen van die soorten en door opbouw van het vrijwilligersnetwerk. Hier kan de komende jaren gebruik van gemaakt worden. Gezien de haalbaarheid en uitvoerbaarheid wordt ten aanzien van de vleermuizen hoofdzakelijk ingezet op methodiekontwikkeling bij de ingekorven vleermuis, welke in het vervolgjaar toegepast kan worden op andere vleermuissoorten.

De vrijwilligers zullen enerzijds gebieden met (sterk) verouderde waarnemingen bezoeken (minimaal op km-hok niveau) en anderzijds vernieuwende specifieke op de inhaalslag gerichte strategieën inzetten. Waar mogelijk wordt in het eerste jaar specifiek aandacht besteed aan die kilometerhokken waar in de komende jaren bouwplannen op stapel staan volgens de Nieuwe Kaart van Nederland. Tevens wordt met de voorgestelde onderzoeken bijgedragen aan de stand van zaken met betrekking tot de Nederlandse status van de habitatrichtlijnsoorten.

Dit rapport is een tussenrapport en bedoeld om het Ministerie van LNV op de hoogte te brengen van de stand van zaken rondom het project. Daar dit rapport reeds begin november diende te verschijnen geeft het dus de resultaten van slechts twee maanden werk. Door de seizoensgebondenheid van zoogdieronderzoek is de hoeveelheid inmiddels uitgevoerd werk beperkt.

2 RESULTATEN

Per paragraaf wordt de stand van zaken voor de zeven verschillende deelprojecten beschreven. Allereerst wordt daarbij het beoogde resultaat beschreven zoals vermeld in de begeleidende brief (d.d. 28 juni 2005) die door Zoogdierverseniging VZZ is geschreven als toelichting op de offerte (430.169) en als zodanig goedgekeurd door Directie Natuur van het Ministerie van LNV, thans de Gegevensautoriteit (GA).

In de eerste paragraaf wordt algemene informatie gegeven over publiciteit rondom dit project, een inhaalslag in het VerspreidingsOnderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ).

2.1 Publiciteit

In september is op Texel een themadag georganiseerd met uitnodiging van regionale groepen. Hierbij is een uitgebreid artikel (zie bijlage II) in de Texelse Courant verschenen omtrent de uit te voeren inhaalslag van waarnemingen naar (noordse woel)muizen op het eiland. De eerste resultaten zijn in oktober wederom in de Texelse Courant weergegeven (zie bijlage III).

In oktober 2006 is de eerste nieuwsbrief omtrent de inhaalslag (zie bijlage I) uitgebracht, met een oplage van 1500 exemplaren.

Begin november is de eerste informatie over de inhaalslag op de website van de Zoogdierverseniging VZZ geplaatst en is de inhaalslag breed aangekondigd en toegelicht tijdens de algemene ledenvergadering.

2.2 Boommarter

Beoogd resultaat:

Dit onderzoek sluit aan op de in opdracht van Directie Natuur uitgevoerde voorstudie (Witte & Wijsman 2005). In de vier regio's Kennemerland, Flevoland-Noord-Oostpolder, Gelderse Vallei en Noord-Brabant zullen in 2006/2007 groepen van ca 25 mensen actief zijn die de aan- dan wel afwezigheid van boommarters in die deelgebieden de komende twee jaar gaan onderzoeken. Naar schatting zullen hiermee ca 100 km hokken voor de boomarter in kaart gebracht worden, waarbij ook aangegeven wordt in welk van deze hokken zeker geen (verblijfplaatsen van) boommarters voorkomen. Praktijkervaring wijst uit dat in het geval de aanwezigheid van (zich voortplantende) boommarters wordt vastgesteld, dit er in resulteert dat een deel van de vrijwilligers deze marters tot in de lengte van jaren blijft volgen.

Tot op heden gerealiseerd resultaat:

Allereerst is in september 2006 dhr. Ch. Achterberg aangesteld als coördinator boomarter inventarisatie.

Vooruitlopend op de gunning van het project is reeds in april 2006 begonnen met de voorbereidingen voor inventarisatie van Zuid-Kennemerland. Door de coördinator is een cursus opgezet en een handleiding geschreven (zie bijlage). In mei 2006 heeft hij de cursus twee keer gegeven waarna mensen naar buiten zijn gegaan om te inventariseren. De eerste resultaten hiervan zijn beschreven in Telganger Special VONZ, oktober 2006. Het totaal te onderzoeken gebied in en rond Kennemerland bedraagt ca 150 km hokken waarbij thans ca 30 mensen actief zijn. Inmiddels zijn 2 nieuwe waarnemingen van boommarters gedaan.

Tabel 1: Overzicht uitgevoerde en geplande cursussen boomarter inventariseren

Datum	Locatie	Aantal deelnemers
<i>Uitgevoerd</i>		
6 mei 2006	Zuidoostelijke Utrechtse heuvelrug	11
31 mei 2006	Zuid Kennemerland	22
<i>Gepland</i>		
Maart 2007	Lelystad	20
April 2007	Flevoland	20
April 2007	Zwolle	20

Tabel 2: Overzicht beoogde en reeds uitgevoerde werkzaamheden dan wel producten/materialen.

	# dagen hele project	# dagen reeds uitgevoerd	Percentage Reeds uitgevoerd
Projectcoördinatie	2	1	50%
Opzet cursus	2	2	100%
Schrijven handleiding	4	4	100%
Cursus/trainingsleider	5	2	40%
Coördinator	15	5	33%
Validatie gegevens	5	1	20%
	Aantal	Aangeschaft	
Handleiding	125 ex	50 ex	40%
Organisatiekosten	1	0,5	50%
Kaartmateriaal	10	2	30%
Boomcamera's	1/3 * 5	1	50%
Plaatsbepalingsapparatuur	1/3 * 5	1	50%

Begin november is op de VZZ website de invoermodule geïnstalleerd waarbij mensen vonden van dode dieren, waaronder boomarters die als verkeersslachtoffer zijn gevonden, doorgegeven kunnen worden (zie www.vzz.nl). Tevens kunnen bijvoorbeeld muizen die door huiskatten thuis worden gebracht via deze site gemeld worden.

2.3 Noordse woelmuis

Beoogd resultaat

Binnen dit project, waarbij de opdracht is een uitspraak te doen aangaande het voorkomen van noordse woelmuis op kilometerhokniveau, is in 2006 begonnen met het inventariseren van Texel. Het bevangen van bijna alle kilometerhokken vindt plaats met behulp van professionals en vrijwilligers. Via het houden van lezingen en het organiseren van vangkampen wordt in 2006 een groep van ruim 30 personen opgeleid die in de komende jaren waarnemingen kan blijven verzamelen op Texel, zodat het beeld in bepaalde mate actueel blijft. Het gaat hierbij op Texel zowel om de Habitatrichtlijngebieden als het (agrarisch) gebied eromheen.

Tegelijk met het in kaart brengen van het voorkomen van noordse woelmuis, komt deels de verspreiding van de andere muizensoorten over het eiland in beeld, waaronder die van aardmuis als directe concurrent van de noordse woelmuis.

Met het onderzoek in Texel wordt in 1 jaar tijd één van de vijf regio's waarin de noordse woelmuis voorkomt in kaart gebracht. Het levert zowel de aanwezigheid als afwezigheid van de soort en daarnaast informatie omtrent de belangrijkste kerngebieden.

De ervaringen van dit jaar kunnen de komende jaren in de overige vier regio's toegepast worden.

Tot op heden gerealiseerd resultaat.

In de periode september-november is door de Zoogdierverseniging VZZ een uitgebreid onderzoek uitgevoerd naar het voorkomen van de noordse woelmuis op Texel. Daarbij werd in de meeste van de ongeveer 160 kilometerhokken van het eiland gevangen m.b.v. live traps. Een aantal kilometerhokken (ca 20) is niet bevangen omdat die recent al geïnventariseerd waren of er anderszins recent bewijs was omtrent het voorkomen van noordse woelmuis. In de periode november - januari zullen de resultaten van de twee maanden veldwerk geanalyseerd en gerapporteerd worden.

In één van de hokken aan de noordkant van het eiland werd op 23 oktober j.l. een huisspitsmuis (*Crocidura russula*) gevangen. Helaas is dit dier in de val overleden (zie foto). Deze soort was tot dan nog niet bekend van het eiland. Verder zijn waterspitsmuis, rosse woelmuis, aardmuis, dwergmuis, bosmuis, bruine rat en huismuis tijdens het veldwerk gevangen.

Naast genoemde kilometerhok-inventarisatie is tijdens een tweetal kampen, georganiseerd door de NOZOS en de Zoogdierverseniging VZZ, op een deel van Texel met inloopvallen meer in detail geïnventariseerd. Hierbij is naast het bemonsteren van kilometerhokken getracht een beeld te krijgen van het voorkomen van de noordse woelmuis in relatie tot beheer en biotoop.

Tijdens beide weekeinden hebben in totaal 30 mensen aan de opleiding en inventarisatie deelgenomen.

Indien na uitwerking van de inventarisatie blijkt dat er nog vragen zijn over het voorkomen van noordse woelmuizen in bepaalde km-hokken op Texel zal in april een derde weekend georganiseerd worden. Door locale deelnemers opnieuw uit te nodigen en een cursus/lezing te geven kan hun kennis geactualiseerd worden. Mochten er geen vragen blijven liggen dan zal het derde weekend elders georganiseerd worden.

Tabel 3: Overzicht uitgevoerde en geplande werkzaamheden noordse woelmuis

Vangen	# dagen hele project	# dagen reeds uitgevoerd	Percentage Reeds uitgevoerd
Voorbereiding/nazorg	3	3	100 %
Veldbezoek	50	50	100 %
Rapportage	3	0	0 %
Coördinatie	2	2	100 %
Valnachten	9.000	9.000	100 %
opleiden			
Coördinatie	8	8	100 %
Lezingen	6	4	66 %
Kampen	9	6	66 %
Rapportage	1	0	0 %
Valnachten	4800	3200	66%

2.4 Waterspitsmuis

Beoogd resultaat.

Binnen het verwachte verspreidingsgebied van de soort (Bekker 2005) wordt de aan- of afwezigheid op kilometerhokniveau vastgesteld. In 2006 wordt, wat betreft de lokbuizen, het meeste energie gestoken in een gevoeligheidstest van de methode en in het opzetten van een netwerk van vrijwilligers die de methode zullen toepassen. Geschat wordt dat er in 2007 minimaal 200 kilometerhokken (verspreid over heel Nederland) m.b.v lokbuizen geïnventariseerd kunnen worden, alle door vrijwilligers. In de jaren daarna moet dit aantal naar de 2000 per jaar groeien. Naast het puur vaststellen van de aanwezigheid van de soort, geeft het onderzoek ook meer inzicht in de ecologische eisen die waterspitsmuizen aan hun omgeving stellen.

Voor Limburg worden daarnaast in 2007 95 kilometerhokken met inloopvallen geïnventariseerd, uitgevoerd door betaalde krachten. Lokbuizen worden tevens bij dit project betrokken als extra pilot.

Tot op heden gerealiseerd resultaat

Drs. J. Dekker is aangesteld als coördinator landelijke inventarisatie waterspitsmuis.

Er is een concept-handleiding voor de vrijwilligers geschreven en getest.

Door de late gunning is de inventarisatie in Limburg noodgedwongen verplaatst naar 2007: inventarisaties met inloopvallen buiten het optimale seizoen geven een vertekend beeld van voorkomen.

In 2006 is er tijd gestoken in het optimaliseren en testen van de methodiek. Zo is in samenwerking met Vereniging Natuurmonumenten een kleine pilot uitgevoerd in een gebied rijk aan waterspitsmuizen, de Nieuwkoopse Plassen. Dit gaf een goed beeld van de tijds- en arbeidsinspanning die van de vrijwilligers gevraagd zal worden.

Daarnaast loopt er een gevoeligheidstest: lokbuizen worden naast inloopvallen ingezet. Dit dient tot het krijgen van een beeld hoe deze beide inventarisatie-methodes zich tot elkaar verhouden en van de kwaliteit van de data.

Voor het opbouwen van het vrijwilligersnetwerk is de pool van 'vaste' vrijwilligers aangesproken via de Telganger en is er contact gelegd met lokale natuurclubs. Dit heeft tot enkele aanmeldingen van provinciale coördinatoren geleid, die een deel van de coördinatie van de vrijwilligers kunnen overnemen.

Tabel 4: Overzicht beoogde en reeds uitgevoerde werkzaamheden.

Lokbuizen landelijk			
	<i># dagen in project</i>	<i>uitgevoerd</i>	<i>Percentage uitgevoerd</i>
Coördinatie	15	8	53%
Lezingen	6	0	0%
Schrijven handleiding	3	1	33%
Begeleiding vrijwilligers	12	2	17%

2.5 Eikelmuis

Beoogd resultaat

In 2006 zullen 350 nestkasten worden geplaatst en 500 haarvallen; daarnaast zullen in totaal 2560 valnachten worden gemaakt en zal naar sporen van eikelmuisen worden gezocht. Met behulp van de te maken opnamen van eikelmuisgeluiden zal getracht worden nog in 2006 stimulatieonderzoek te verrichten.

Geschat wordt dat het onderzoek in 2006 uitspraken van het wel- of niet-voorkomen van eikelmuisen zal geven van zo'n 20 kilometerhokken als aanvulling op bestaande verspreidingsinformatie. De huidige verspreidingsinformatie is voornamelijk afkomstig van bosgebieden. De nieuw verzamelde gegevens zijn met name afkomstig van niet hervekavelde agrarische gebieden.

Tot op heden gerealiseerd resultaat

In het najaar van 2006 heeft LNV de beschikking afgegeven voor het project maar de aanvraag dateert van maart 2006 en daarvoor al waren reeds besprekingen gevoerd met Natuurpunt, Stichting IKL, Alterra en Studio Wolverine over de organisatie en uitvoering van een grensoverschrijdend verspreidingsonderzoek naar de eikelmuis.

Dit grensoverschrijdend overleg heeft in april 2006 geresulteerd in de daadwerkelijke start van een verspreidingsonderzoek in Vlaanderen, met cofinanciering van de provincies West-Vlaanderen, Vlaamse-Ardenne en Belgisch Limburg. Bij Natuurpunt is een parttime projectcoördinator aangesteld die in nauw overleg met de Nederlandse partners de navolgende activiteiten heeft ontplooid: inventarisatie van potentiële leefgebieden in West-Vlaanderen en de Vlaamse-Ardenne met behulp van nestkasten, haarvallen en life-traps en de uitgifte van een publieksfolder over de eikelmuis. Daarnaast zijn geluidsopnamen van roepende eikelmuisen gemaakt en opgenomen. In het kader van het Vlaamse verspreidingsonderzoek hebben, via de Zoogdierverseniging VZZ een drietal studenten van HBO-opleidingen in Nederland stage gelopen bij Natuurpunt ('gedetacheerd' bij de Zoogdierverseniging VZZ). Daarnaast zijn 350 nestkasten geleverd aan Natuurpunt die in vijf gebieden in Vlaanderen zijn opgehangen. Verder zijn 150 nestkasten opgeslagen in de werkschuur van de stichting IKL voor latere gebruik. Voorts zijn door de stichting IKL nog een 250 nestkasten voor de eikelmuis opgeknapt en eveneens voorlopig opgeslagen in de werkschuur. Deze zullen in de komende periode (winter 2006) worden geplaatst.

In november 2006 wordt de beschikking voor co-financiering van de provincie Limburg verwacht. Deze heeft daaraan de voorwaarde verbonden dat er een leefgebiedsplan voor de eikelmuis wordt opgesteld. Hierto is per mail van 2 november een supplement op het oorspronkelijke projectvoorstel ingediend.

Door de late toekenning in het jaar door LNV (augustus) en de nog latere toekenning door de Provincie Limburg (in oktober) heeft uitvoering van het project vertraging opgelopen. Structurele inzet van Studio Wolverine, Alterra en Stichting IKL bij de uitvoering van de projectonderdelen in Vlaanderen en Limburg en het aanstellen van een projectmedewerker bij de Zoogdierverseniging VZZ, heeft namelijk nog niet plaats kunnen vinden. In de periode november 2006 tot 1 mei 2008 (m.b.t. het opstellen van het leefgebiedsplan) gaat de Zoogdierverseniging VZZ de achterstand inhalen. Het in 2006 uitgevoerde verspreidingsonderzoek in Vlaanderen heeft daartoe de vereiste referentiegegevens in voldoende mate opgeleverd.

Tabel 5: *Overzicht beoogde en reeds uitgevoerde werkzaamheden voor de eikelmuis*

	# dagen hele project	# dagen reeds uitgevoerd	Percentage Reeds uitgevoerd
arbeid			
Vorbereiding	2	1,5	75%
veldwerk begeleiding	6	2,9	48%
maken geluidsopnamen	6	-	0 %
bewerken geluidsopnamen	2	-	0 %
begeleiden bewerken geluid	1	-	0 %
rapportage	3	-	0 %
nestkasten	350	280	80 %
haarvallen	500	0	0 %
huur inloopvallen	2560	0	0 %
boomcamera	2	0	0 %
MP3 speler	2	0	0 %

2.6 Ingekorven vleermuis

Beoogd resultaat

In het kader van dit project zullen 20-25 mensen worden opgeleid om met de beschreven methodieken aanvullende verspreidingsgegevens te verzamelen. In eerste instantie worden dieren van de bekende verblijfplaatsen gezenderd. Deze eerste stap levert gegevens op over de verspreiding in een gebied van ca. 75 km² (de uit literatuur bekende actieradius is ca. 4 km). Vervolgens zal met behulp van de HighTech-luisterkistjes op nieuwe locaties aan-/afwezigheid worden vastgesteld in naar schatting 50-75 andere km hokken. Zenderen van in deze hokken waargenomen en vervolgens gevangen dieren levert een aanvullend verspreidingsbeeld (jachtgebieden en nieuwe verblijfplaatsen) op in, naar verwachting, nog eens ca 50 km hokken. Op deze manier wordt niet alleen het landschapsgebruik van de dieren in het tot speciale beschermingszone aangewezen gebied vastgesteld maar worden tevens andere gebieden bekend die van belang zijn voor de Ingekorven vleermuis in Limburg.

Tot op heden gerealiseerd resultaat ca 7% tijdsbesteding

Momenteel is men volop bezig met de voorbereidingen, zoals aanvragen van een DEC-vergunning. Het veldwerk (telemetrie) kan pas in voorjaar 2007 aanvangen maar inmiddels zijn vijf mensen bezig met leren omgaan met HighTech luisterkistjes. Voor onderzoek aan de ingekorven vleermuis kunnen deze pas vanaf voorjaar 2007 ingezet worden. Tevens hebben deze mensen de techniek om vleemuizen te vangen reeds geoefend.

2.7 Zwermlocaties bij 'winterverblijven'

Beoogd resultaat

Er zullen naar schatting voor ca 30-40 km-hokken aanvullende verspreidingsgegevens worden verkregen waaronder verspreidingsgegevens van met de huidige methoden moeilijk te inventariseren soorten en inhaalslagsoorten. Voor een aantal van deze soorten kan dit een verveelvoudiging van de bestaande verspreidingsinformatie betekenen. Bovendien vormen de resultaten aanleiding tot gerichte aanvullende bat-detector inventarisaties.

Voor een aantal bekende winterverblijven levert de nieuwe methodiek gegevens op over de potentiële functie als zwermlocatie, welke soorten er gebruik van maken en in welke periode. Het zal verspreidingsgegevens opleveren van soorten welke in de huidige meetnetten onderbelicht blijven. Gezien de enorme omvang van de invloedssfeer van zwermlocaties (tot wel 500 km²) zal het oppervlak waarover verspreidingsgegevens zullen worden verkregen navenant groot zijn. Bovendien zullen de resultaten indicaties opleveren voor de ligging van zwermlocaties in andere gebieden.

Tot op heden gerealiseerd resultaat

In Limburg is eind september een trainingskamp (workshop, lezingen en veldtraining) georganiseerd waarbij door 10 trainers ca 50 mensen zijn opgeleid. In oktober heeft een deel van deze mensen verspreid in Nederland hun nieuwe kennis toegepast. Omdat het seizoen ondertussen voorbij is zullen deze mensen volgend voorjaar weer ingezet worden. Tijdens het trainingskamp zijn ca 350 vleermuizen gevangen waaronder 5 Bechstein's vleermuizen en 1 Brandt's vleermuis. De Bechstein's vleermuizen zijn gevangen in een object waar de soort al tientallen jaren niet meer was waargenomen. Momenteel wordt hard gewerkt aan de rapportage van de eerste resultaten.

Tabel 6: Overzicht beoogde en reeds uitgevoerde werkzaamheden voor de module zwermlocaties

	# uren hele project	# uren reeds uitgevoerd	Percentage Reeds uitgevoerd
arbeid			
Vorbereiding en opzet	50	35	70 %
Coördinatie HighTech luisterkistjes	40	10	25 %
Coördinatie eenvoudige kistjes	40	0	0 %
Verwerken HighTech opname	75	0	0 %
8 vangavonden / instructie	64	64	100 %
Training vrijwilligers, analyse en uitwerking	60	0	0 %
materiaal	kosten	kosten	
5x D100	5*200	5*200	100 %
5x digitale voice recorder	5*120	0	0 %

2.8 Hazelmuis

Beoogde resultaat

Gebieden die in 2006/2007 onderzocht worden zijn zowel voormalige leefgebieden, waarvan het vermoeden bestaat dat de soort er niet meer voorkomt, als het agrarisch gebied aansluitend op actuele kerngebieden. Daarmee sluit de inventarisatie aan op de hazelmuisinventarisaties van 2001 en 2002 (Verheggen 2002 & 2003). Het totale in 2006 te inventariseren agrarische gebied bedraagt 150 ha; de totale lengte te inventariseren bosrand en lijnvormige elementen bedraagt 150 km. Het gaat hierbij naar verwachting om ca 30 aanvullende km-hokken naast de 33 km-hokken met redelijk recent (afgelopen 10 jaar) bekend voorkomen.

Tot op heden gerealiseerd resultaat

In augustus 2006 heeft LNV de beschikking afgegeven voor het project. De aanvraag dateert echter al van maart 2006. Doordat de provincie Limburg echter in oktober 2006 geheel onverwacht aan heeft gegeven geen co-financiering te willen inzetten is de voortgang van dit deelproject aanzienlijk vertraagd.

Op het moment (begin oktober 2006) dat de provincie Limburg met dit bericht kwam waren reeds vier inventarisatiemedewerkers geïnstrueerd en gestart met het nestenonderzoek. Bovendien was de sollicitatieprocedure afgerond voor een 'projectmedewerker inhaalslag' voor uitvoering van de projectonderdelen hazelmuis (en eikelmuis). Zowel de inventarisatiemedewerkers als de projectmedewerker werden daarop te kennen gegeven dat het projectonderdeel (nestenonderzoek) geen doorgang meer kon vinden. Vervolgens zijn de werkzaamheden voor het nestenonderzoek stop gezet en is de sollicitatieprocedure abrupt beëindigd.

Met het wegvallen van de co-financiering door de Provincie Limburg kan in 2007 enkel nog het onderdeel nestbuizen De voorbereidingen hiervoor zijn inmiddels gestart. De plangebieden zijn begrensd en de nestbuizen zijn besteld. Door halvering van het project zal, als aanvullende financiering uitblijft, hooguit 20 aanvullende km-hokken onderzocht kunnen worden.

Tabel 7: Overzicht beoogde en reeds uitgevoerde werkzaamheden voor de module hazelmuis

arbeid	# dagen hele project	# dagen reeds uitgevoerd	Percentage Reeds uitgevoerd
coördinatie en voorbereiding	3	1	30 %
nestenonderzoek	42	0	0 %
uitzetten nestbuizen	6	0	0 %
controles nestbuizen	22	0	0 %
rapportage	7	0	0 %

Tabel 8: Overzicht beoogde en reeds uitgevoerde werkzaamheden voor de module hazelmuis zonder cofinanciering van Provincie Limburg

arbeid	# dagen hele project	# dagen reeds uitgevoerd	Percentage Reeds uitgevoerd
coördinatie en voorbereiding	3	1	30 %
uitzetten nestbuizen	6	0	0 %
controles nestbuizen	22	0	0 %
rapportage	5	0	0 %

3 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Door de late gunning van het project (eind augustus 2006) zijn de werkzaamheden die in de periode september / oktober 2006 nog uitgevoerd konden worden beperkt. Echter, omdat vooruitlopend op de (verwachte) gunning reeds het een en ander was voorbereid konden een aantal deelprojecten reeds voortvarend van start gaan. Voor een deel zijn vrijwilligers gecontacteerd en opgeleid maar het uitvoeren van het veldwerk zal grotendeels tot volgend voorjaar moeten wachten. Ondertussen kan wel hard gewerkt worden aan het afronden van handleidingen, cursussen, vergunningen, veldmateriaal en voorlichten contacteren van de benodigde vrijwilligers.

Met name de inventarisatie van de noordse woelmuis, waarvan de voorkeursperiode om het veldwerk uit te voeren ½ augustus tot eind oktober is, kon grotendeels uitgevoerd worden. Dankzij de snelle inzet van professionele muizeninventariseerders konden ca 160 km hokken onderzocht worden. Naast verspreidingsgegevens van noordse woelmuizen leverde dit ook verspreidingsgegevens van waterspitsmuis, huisspitsmuis, bosmuis, huismuis, aardmuis, rosse woelmuis en dwergmuis op.

Door het niet doorgaan van de cofinanciering door Provincie Limburg van het hazelmuizen -project kan het nestenonderzoek (zoeken naar nesten in potentiële leefgebieden) vooralsnog geen doorgang vinden. Wel zal de inventarisatie door middel van het plaatsen van nest-buizen doorgaan. Hierdoor zal het aantal km-hokken met potentieel voorkomen dat onderzocht kan worden zich beperken tot hooguit 20. Aanbevolen wordt om alsnog een co-financier voor dit onderdeel te vinden. Mogelijk biedt het soortbeschermingsplan hazelmuis hiertoe voldoende ondersteuning. Een nader gesprek tussen GA en Paul Voskamp van Provincie Limburg kan resulteren in het vinden van de juiste oplossing.

De eerste resultaten zijn bemoedigend maar vooral ten aanzien van het benaderen en motiveren van vrijwilligers is extra inzet gewenst. Dit zal deze herfst en winter zeker plaats moeten vinden.

4 LITERATUUR

- Bekker, D.L., 2005. **Verspreidingsonderzoek muizen en spitsmuizen 2005**. Haalbaarheids-studie braakbalmethode voor landsdekkend beeld verspreiding noordse woelmuis, water- en veldspitsmuis. VZZ rapport 2005.81. VZZ, Arnhem.
- Verheggen L.S.G.M., 2002. **Hazelmuisinventarisatie 2001**. Een onderzoek naar de verspreiding van nesten in actuele en potentiële leefgebieden in Zuid-Limburg. VZZ-rapport 2001.31. VZZ, Arnhem/Adviesbureau Natuurbalans-Limes Divergens, Nijmegen.
- Verheggen L.S.G.M. & M. Boonman 2003. Provinciaal Actieplan Hazelmuis Limburg 2003-2008. Bureau Natuurbalans - Limes Divergens en Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, Nijmegen / Arnhem.
- Verboom, B. & H. Limpens, 2004. **Methodieken verspreidingsonderzoek landzoogdieren van inhaalslag**. VZZ Rapport 2004.12. Zoogdierverseniging VZZ, Arnhem.
- Witte, R.H., 2005. **Toelichting op offerte 430.169 Inhaalslag verspreidingsonderzoek 2006**. Zoogdierverseniging VZZ, Arnhem.
- Witte, R.H. & H. Wijsman, 2005. **Inhaalslag verspreidingsonderzoek boommarters. Een overzicht van het (potentieel) voorkomen van de boomarter in Nederland**. Rapport 2005.53. Zoogdierverseniging VZZ, Arnhem.
- Witte, R.H., P. Twisk, L.S.G.M. Verheggen, D.L. Bekker & H. Limpens, 2004. **De Zoogdierverseniging VZZ in kaart: Overzicht van het waarnemersnetwerk en de mogelijkheden voor inzet van vrijwilligers**. Voorbereidende werkzaamheden ten behoeve van het project "Implementatie Amendement Van der Ham 2004". Rapport 2004.39. Zoogdierverseniging VZZ, Arnhem.
- Witte, R., D. Bekker, L. Verheggen & H. Limpens, 2006. **Offerte Inhaalslag verspreidingsonderzoek Zoogdieren 2006**. Opgesteld op uitnodiging van Ministerie van LNV, Directie Natuur. Offerte nr. 430.196.

Bijlagen

Telganger Special: VONZ

Speciale editie ten behoeve van de inhaalslag verspreidingsonderzoek,
oktober 2006

GOED NIEUWS.....	1
INHAALSLAG VERSPREIDINGSONDERZOEK.....	2
BOOMMARTER.....	2
UITBREIDEN KENNIS ACTUELE VERSPREIDING	2
VRIJWILLIGERS GEZOCHT	3
EERSTE VRIJWILLIGERS AL IN OPLEIDING	3
BOOMMARTER INVENTARISATIE ZUID-KENNEMERLAND	4
NOORDSE WOELMUIS.....	6
WATERSPITSMUIS	7
SPITSMUIS IN LOKBUIS	7
EIKELMUIS	9
INGEKORVEN VLEERMUIS.....	10
ZWERMLOCATIES BIJ WINTERVERBLIJVEN.....	11
HAZELMUIS.....	12
MEEDOEN MET DE INHAALSLAG?!	14

Goed nieuws

Deze laatste maanden van 2006 (en deels ook nog in 2007) gaat er veel verspreidingsonderzoek binnen de Zoogdierverseniging VZZ plaatsvinden! Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit investeert in het gericht verzamelen van verspreidingsgegevens van verschillende beschermde soorten. In het kader van deze 'inhaalslag' vinden de komende tijd een aantal zoogdierprojecten plaats, waarvoor de hulp van vrijwilligers wordt gevraagd!

Over dit Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ) en hoe je als zoogdierwaarnemer kunt deelnemen staat in deze Telganger Special te lezen.

Inhaalslag verspreidingsonderzoek

Waarnemingen van planten en dieren zijn van belang voor het uitvoeren en evalueren van het natuurbeleid, het samenstellen van verspreidingsatlassen, maar bijvoorbeeld ook voor het samenstellen van een Rode Lijst van zoogdiersoorten. Van een aantal soorten zijn nog maar heel weinig waarnemingen bekend of de aanwezige gegevens zijn sterk verouderd (ouder dan 10 jaar). Voor veel soorten is in 2005 al begonnen met een inhaalslag. De zoogdieren deden toen nog niet mee, maar zoals in deze Telganger te lezen is nu wel!

In het najaar van 2003 is in de Tweede Kamer het amendement 'Van de Ham' aangenomen. Daarin werd gevraagd om goede overzichten van het voorkomen van soorten in Nederland. Bij het bedrijfsleven, het ministerie van LNV en soortbeschermende organisaties zoals de Zoogdierverseniging VZZ, bestaat de behoefte om te komen tot actuele en betrouwbare informatie over het voorkomen en de aantalontwikkeling van soorten in Nederland, opgeslagen in een actuele, betrouwbare en toegankelijke databank. In eerste instantie legt de overheid de prioriteit bij de zogenaamde inhaalslagsoorten: soorten van de Europese Habitatrichtlijn en enkele nationaal beschermde soorten. Al met al is dit een lijst van 149 soorten. Op de inhaalslaglijst staan 34 soorten zoogdieren, waaronder 20 soorten vleermuizen en zes soorten zeezoogdieren. De zoogdiersoorten waar nu projecten voor zijn gestart zijn gericht op de actualisatie van de verspreidingsgegevens van de meest beleidsrelevante soorten.

Voor deze soorten zullen gerichte inventarisaties worden uitgevoerd, waarvoor o.a. nieuwe methodieken worden ingezet.

Naast gerichte inventarisaties wordt er onder een breed publiek informatie over de soorten verspreid, zodat burgers die toevallig waarnemingen van de desbetreffende soorten doen, deze ook doorgeven.

Boommarter

De boommarter (*Martes martes*) is als kwetsbaar geclassificeerd op de Rode Lijst van bedreigde zoogdieren in Nederland. De boommarter behoort tot de meest zeldzame inheemse zoogdiersoorten (voorjaarschatting ongeveer 400 individuen). Ten behoeve van de instandhouding van deze karakteristieke soort is het belangrijk om het actuele leefgebied te kennen.

Uitbreiden kennis actuele verspreiding

Over de verspreiding van de boommarter in Nederland was tot het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw nog vrij weinig bekend. In 1992 werd door de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN-VZZ), in samenwerking met IBN (thans Alterra) een onderzoek naar de verspreiding gestart. Hoewel dit veel gegevens heeft opgeleverd, bleef voor een aantal gebieden nog onduidelijk of de boommarter er werkelijk voorkomt.

Het doel van de inhaalslag boommarter is het verkrijgen van een actueel overzicht van de verspreiding van de boommarter in Nederland en het opzetten van een systeem voor het actueel houden hiervan.

Vrijwilligers gezocht

Om de kennis over de actuele verspreiding van de boommarter te verzamelen en actueel te houden zijn we op zoek naar vrijwilligers. Vrijwilligers die zich aanmelden worden opgeleid in de methode van het inventariseren en het herkennen van boommarters en boommartersporen en kunnen dan het veld in om naar dit prachtige elegante roofdier op zoek te gaan. De opleiding bestaat uit een inleidende cursus en een opleiding waarbij de cursist het veld ingaat met een ervaren boommarter-inventariseerder.

Er worden met name vrijwilligers gezocht voor die gebieden waarvan vermoed wordt dat ze tot het actuele leefgebied van de boommarter behoort. Dit zijn gebieden waar de afgelopen jaren incidentele waarnemingen zijn gedaan, maar niets bekend is over de daadwerkelijke aanwezigheid van de soort.

De gebieden waarvoor vrijwilligers gezocht worden zijn:

- deels actueel en deels mogelijk actueel leefgebied:
 - Flevoland
- mogelijk actueel leefgebied:
 - Noord-Brabant (met name de landgoederen rond Eindhoven en Tilburg)
 - Overijssel (Wieden-Weerribben), Twente, Sallandse Heuvelrug)
 - Friesland (Gaasterland, Oude Venen)
 - Gelderland (Achterhoek/Liemers)
 - Kennemerland
 - Limburg (bossen ten oosten van de Maas, grotere bossen in Zuid-Limburg)

Maar ook in het actuele leefgebied kunnen nog vrijwilligers ingezet worden:

- Veluwe
- Utrechtse Heuvelrug/Gooi
- Gelderse Vallei
- Drents-Fries Woudengebied

Eerste vrijwilligers al in opleiding

Inmiddels is een eerste inleidende cursus over de boommarter al gegeven in Kennemerland. Elders in deze telganger is hierover meer te lezen.

Mocht je interesse hebben om mee te werken aan het onderzoek, dan kun je contact opnemen met Richard Witte, richard.witte@vzz.nl.

Vilmar Dijkstra & Richard Witte

Boommarter tegen stam (foto: Bram Achterberg WBN).

Boommarter inventarisatie Zuid-Kennemerland

September 2006 De eerste resultaten

In april 2006 is in het kader van de inhaalslag boommarter begonnen met het project boommarterinventarisatie Zuid Kennemerland. Doel is het systematisch inventariseren van Zuid-Kennemerland en directe omgeving op de aanwezigheid van boommarters.

Al meer als 20 jaar komen er waarnemingen van boommarters uit Zuid-Kennemerland, ook de laatste tijd zijn er weer verschillende zichtwaarnemingen van boommarters gemeld. Voor zo ver bekend is er in al die jaren nog nooit met zekerheid voortplanting vastgesteld. Om een beter inzicht te krijgen in het voorkomen van de boommarter in Zuid-Kennemerland zijn de Werkgroep Boommarter Nederland van de Zoogdiervereniging VZZ (WBN-VZZ) en de Noord-Hollandse Zoogdierstudiegroep (NOZOS) gestart met een inventarisatie project. Een deel van de uitvoering van dit project wordt gedaan door ecologisch adviesbureau Els & Linde.

In april is via natuurorganisaties en terreinbeherende organisaties in de regio Kennemerland de oproep verspreid om vrijwilligers te werven die de boommarter willen inventariseren. Ook werd er in het Haarlems Dagblad aandacht aan het onderzoek besteed.

De eerste cursus om vrijwilligers en medewerkers van terreinbeherende organisaties, te leren sporen van de boommarter te herkennen en te inventariseren is gegeven op 6 mei. De locatie van deze cursus was de Zuidoostelijke Utrechtse Heuvelrug. Er waren 11 enthousiaste deelnemers, vrijwilligers en medewerkers van het Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN), die aan deze cursus deelnamen.

In de ochtend waren de deelnemers te gast in het kantoor van Staatsbosbeheer Utrechtse Heuvelrug Zuid in het Leersumse Veld. Hier werd aan de hand van dia's en video-opnamen de leefwijze en het inventariseren van boommarters besproken. In de middag was er een excursie in de boswachterij Amerongse Berg (SBB) voor het bekijken van sporen en door boommarters gebruikte holle bomen. Het was de vrijdagavond er voor gelukt om een

draadloze Infrarood-videocamera te plaatsen in een holle berk. Hierdoor konden de cursisten life genieten van een vrouwtje boommarter met 3 jongen.

De cursus is op 31 mei voor de tweede keer gegeven in Zuid-Kennemerland. Toen waren 22 deelnemers te gast op het hoofdkantoor van Waternet in Vogelenzang. De deelnemers waren vooral medewerkers van terreinbeherende organisaties: Waternet, Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Landschap Noord-Holland en Natuurmonumenten. Na de theorie in de ochtend was er een excursie op Leyduin en Woestduin. Geschikte holle bomen waren hier voldoende aanwezig, maar sporen van de boommarter werden helaas niet aangetroffen

In juli en augustus werden er 2 nieuwe waarnemingen van de boommarter in Zuid-Kennemerland doorgegeven (zie figuur 1)

Deze waarnemingen zijn weer een aanwijzing voor een (kleine?) populatie boommarters in Zuid-Kennemerland. De komende winter geeft de inventariseerders de gelegenheid hun gebied af te zoeken op holle bomen. Als het voorjaar van 2007 meezit lukt het dan om voortplanting vast te stellen door het vinden van een nestboom.

Boommarter vals beschuldigd!

In juli kwam de boommarter ook op een andere manier in de belangstelling toen de mogelijkheid ter sprake kwam dat de verdwijning van 2 jonge Ara's uit de nestboom op het landgoed Elswout de schuld was van een boommarter. De boommarter als een soort vos in de boomkruinen van Zuid-Kennemerland! Dat dit gezien de grootte van de Ara jongen (ruim 900 gram) wel erg onwaarschijnlijk was heeft de boommarter van de lijst met verdachten gehaald.

Noordse woelmuis

Voor het in kaart brengen van de verspreiding van de noordse woelmuis (*Microtus oeconomus*) (en andere kleine zoogdiersoorten) loopt reeds gedurende een aantal jaren het 'Verspreidingsonderzoek muizen en spitsmuizen', waarbij gebruik gemaakt wordt van braakballen van kerk- en ransuil. Helaas komen deze uilen in een deel van de gebieden, waar de noordse woelmuis mogelijk leeft, niet voor. Wil men over deze gebieden toch een uitspraak doen over het wel of niet voorkomen van noordse woelmuizen, dan moeten ze geïnventariseerd worden met behulp van inloopvallen.

Met deze inventarisaties is in september een start gemaakt op Texel. Bij een uitgebreide inventarisatie van de Mokbaai werden noordse woelmuizen in lage dichtheden aangetroffen; toch werden in één raai 18 individuen gevangen! Goed nieuws daarbij is dat de grootste concurrent van de noordse woelmuis, de aardmuis, niet is aangetroffen.

Daarnaast is tijdens een tweetal kampen, georganiseerd door de NOZOS en de Zoogdierverseniging VZZ op een deel van Texel met inloopvallen geïnventariseerd. Hierbij is aandacht besteed aan de verspreiding van de noordse woelmuis over een deel van het eiland en wat de effecten van beheer en biotoop hierop zijn.

Bij het ter perse gaan van deze Telganger zijn de twee vangkampen net achter de rug.

Tijdens het eerste kamp, waarin in totaal 1600 valnachten is gevangen was de dichtheid noordse woelmuis

laag: op de 1600 valnachten werden slechts 25 individuen gevangen! Daarnaast troffen de vangers de *usual suspects* aan: bosmuis, rosse woelmuis en maar liefst 3 huismuizen. Interessant detail is dat deze laatste niet dicht bij boerderijen gevangen zijn, maar in de vochtiger gebieden.

Omdat de akkers momenteel worden geoogst en geploegd, zijn de huismuizen blijkbaar op de loop, op weg van akker naar de boerderij. Helaas werden er geen waterspitsmuizen of dwergmuizen gevangen.

Het tweede kamp vond plaats aan de Noord-West kant van Texel, waarbij gevangen werd in duingebieden die in open verbinding met de zee staan. Net tijdens het vangweekend kwam voor de 2^e keer in 40 jaar, het gebied en dus ook een aantal vallen, onder water te staan. Ondanks de hoge waterstand werden er op 1200 valnachten 240 muizen gevangen (dus bijna 8 keer zoveel als het eerste weekend)! Bosmuizen werden het meest gevangen, maar in tegenstelling tot het eerste weekend ook zeer veel noordse- en rosse woelmuizen. Een tiental dwergmuizen werd in de vallen aangetroffen.

Ook tijdens de twee kampen is de aardmuis niet aangetroffen!

Aansluitend op deze vrijwilligerskampen wordt de rest van Texel systematisch op kilometerhok geïnventariseerd met behulp van inloopvallen en ontstaat er voor het eerst een compleet beeld van de verspreiding van noordse woelmuis (en aardmuis) op het eiland Texel.

Plannen

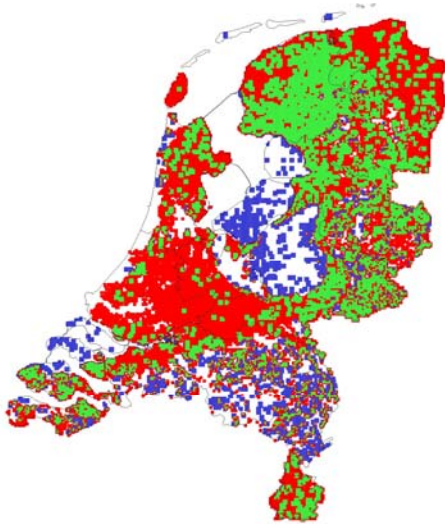
In 2007 zal er in meer noordse woelmuisgebieden in Nederland worden gevangen, maar zullen er ook meer speciaal op de noordse woelmuis gerichte kampen worden georganiseerd. Op deze kampjes wordt uitgebreid aandacht besteed aan vangtechnieken en herkenning van de soort. Heeft u interesse daaraan mee te doen, geeft u zich dan op bij Dick Bekker: dick.bekker@vzz.nl onder vermelding 'Interesse in noordse woelmuiskamp'. U krijgt dan tijdig een uitnodiging voor deze kampjes.

Jasja Dekker & Dick Bekker

Waterspitsmuis

De waterspitsmuis (*Neomys fodiens*) is een lastig te inventariseren soort: ze komt in lage dichtheden voor en wordt niet snel gevangen. Waterspitsmuizen duiken wel op in braakballen van kerkuilen, maar helaas wordt een flink deel van het potentiële verspreidingsgebied van de waterspitsmuis niet door de kerkuil bewoond. Een deel van de verspreidingskaart van de waterspitsmuis in Nederland is daardoor een 'witte vlek' (rode gebieden in figuur 2), met name in de provincies Utrecht en Zuid Holland. Die witte plekken op de kaart willen we komend jaar invullen.

Figuur2: Voorkomen van de kerkuil (blauw), gebied waar waterspitsmuis potentieel voorkomt (rood) en dat deel van Nederland waar voorkomen van de kerkuil en waterspitsmuis overlappen (groen). De rode gebieden, niet gedekt door kerkuil zullen geïnventariseerd worden met lokbuizen.

Spitsmuis in lokbuis

Om het verspreidingsgebied van de waterspitsmuis efficiënt in kaart te brengen wil de Zoogdiervereniging VZZ een techniek gebruiken die in Engeland erg succesvol en efficiënt is gebleken: de lokbuismethode.

De Engelse onderzoekers maakten gebruik van het unieke dieet van de waterspitsmuis: watervlooien, zoetwaterkreeftjes, en andere waterbewoners. Restjes van deze prooien zijn in de keutels van waterspitsmuis terug te vinden. Dat maakt dat de keutels van de waterspitsmuis te onderscheiden zijn van die van andere spitsmuizen. Als men de keutels in handen krijgt is de aanwezigheid van waterspitsmuizen in een gebied dus vast te stellen. Keutels kunnen eenvoudig verzameld worden door lokbuizen te gebruiken: PVC buisjes met wat lokvoer erin (Figuur 3). (Water)spitsmuizen kruipen in de buisjes en laten wat keutels achter.

De techniek is dus bijzonder snel en eenvoudig: 10 buisjes plaatsen per gebiedje, 2 weken later ophalen, inhoud drogen en opsturen naar de Zoogdiervereniging VZZ!

Figuur 3. Een lokbuis in het veld.

Nu ook in Nederland?

Voordat de lokbuismethode breed wordt ingezet, moet er uitgezocht worden of het dieet van de waterspitsmuis ook in Nederland verschillend is van andere spitsmuizen. Dit wordt onderzocht door bij vangst van (water)spitsmuizen tijdens inventarisaties de keutels uit de inloopvallen te verzamelen en te analyseren: keutels met een bekende dader dus.

Daarnaast is het belangrijk te weten wat de detectiekracht van lokbuizen is ten opzichte van vangen met inloopvallen, en wat de kans is dat we de waterspits niet aantonen met lokbuizen, terwijl de soort wel in een gebied voorkomt. Dat zal getest worden door de lokbuismethode uit te proberen in gebieden waarvan we zeker weten dat de waterspits er voorkomt, en door bij inventarisaties met inloopvallen ook lokbuizen te plaatsen.

Meedoen?

Dit najaar worden een aantal proefjes gedaan, maar voorjaar 2007 gaat de inventarisatie van de 'witte gebieden' echt van start. Daarbij is er grote behoefte aan regionale coördinatoren: mensen die de lokbuizen onder vrijwilligers verspreiden, en aan het eind van het seizoen de lokbuizen mét inhoud inzamelen en naar de Zoogdiervereniging VZZ toesturen.

Heeft u interesse om als coördinator mee te doen of met lokbuizen gebieden wilt inventariseren, neem dan contact op met Jasja Dekker (jasja.dekker@vzz.nl) van de Zoogdiervereniging VZZ.

Jasja Dekker

Eikelmuis

In 2003 heeft de Zoogdiervereniging VZZ een grootschalige inventarisatie uitgevoerd in het Mergelland waarbij nestkasten en haarvallen zijn ingezet om eikelmuisen (*Eliomys quercinus*) aan te tonen. Dit onderzoek heeft bedroevend weinig concrete aanwijzingen opgeleverd omtrent het actuele voorkomen van de eikelmuis. Alleen in het Savelsbos en directe omgeving is de eikelmuis nog waargenomen.

Vanaf dit najaar gaan we het opnieuw proberen. In samenwerking met de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt in België zijn het afgelopen halfjaar nieuwe inventarisatietechnieken getest om het voorkomen van eikelmuisen gemakkelijker aan te tonen. Nederlandse studenten en Belgische vrijwilligers zijn intensief bezig geweest met het controleren van nestkasten, inloopvallen en haarvallen op diverse locaties in Vlaanderen en er zijn ook geluidsopnames gemaakt van roepende eikelmuisen. De inzichten die dit heeft opgeleverd kunnen nuttig zijn om deze technieken toe te passen in Zuid-Limburg. In eerste instantie denken wij daarbij aan het Savelsbos en het Cannerbos, gebieden waar de kans eikelmuisen aan te treffen het grootst is.

Om het vergelijkend onderzoek in Zuid-Limburg tot een succes te maken is zowel de inzet van studenten als vrijwilligers een voorwaarde. De eikelmuis is zo sterk in aantal en verspreiding achteruitgegaan, dat rekening gehouden moet worden met het uitsterven van de soort binnen een periode 5-10 jaar! Alle hens aan dek dus om nog te redden wat er te redden valt, voordat het doek voor dit knaagdier is gevallen.

De opzet van de inventarisatie in Zuid-Limburg is driedelig:

1. Nestkasten, inloopvallen en haarvallen controleren in het voorjaar en de zomer
2. Geluidsopnames afdraaien in de zomerperiode
3. Boomholten controleren met boomcamera

De komende maanden worden gebieden geselecteerd voor het plaatsen van vallen en het ophangen van nestkasten en vrijwilligers en studenten geworven voor deelname aan het onderzoek. Per vallencluster in een gebied zal een telgroep de nestkasten en vallen plaatsen en controleren.

De gegevens worden gebruikt om concrete maatregelen te formuleren voor de bescherming (duurzame inrichting en beheer van het leefgebied) van de eikelmuis.

Meedoen?

De vrijwilligers die al in 2003 hebben meegedaan aan het onderzoek worden bij deze uitgenodigd zich weer aan te melden voor deze nieuwe ronde. Het onderzoek zal niet meer het karakter van een eenmalige activiteit zoals in 2003 hebben. Doel is om de geselecteerde gebieden structureel te gaan monitoren.

De Zoogdiervereniging VZZ voert dit project uit samen met Alterra en Studio Wolverine en in nauwe samenwerking met de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt en het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Heb je interesse voor deelname aan dit onderzoek, dan kan je je aanmelden bij Ludy Verheggen (ludy.verheggen@vzz.nl).

Ludy Verheggen

Ingekorven vleermuis

In het zuiden van Nederland bereikt de ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) de noordgrens van zijn verspreiding in Europa. Een klein gebied rond de bekende verblijfplaatsen in Midden-Limburg in Echt en Mariahoop is door de Europese Commissie aangewezen als speciale beschermingszone daarmee tegemoetkomend aan zijn vermelding in de bijlage 2 van de Europese Habitatrichtlijn. Daarmee is echter het voortbestaan van deze soort in Nederland verre van gewaarborgd. Kenmerkend voor de ingekorven vleermuis is het gebruik van één hoofdverblijf en vele satellietverblijven daaromheen. Nu zijn alleen de grote zomerverblijven en winterkwartieren bekend. Over de ligging en aard van de satellietverblijven, de migratiebewegingen en het landschapsgebruik zijn voor de Nederlandse situatie nog maar weinig gegevens bekend.

De opzet van het onderzoek naar ingekorven vleermuizen is tweeledig. Met 'high-tech-luisterkistjes'* in boerenschuren zal de aanwezigheid van jagende dieren worden vastgesteld. Uit het buitenland is bekend dat deze soort veel jaagt op vliegen in boerenschuren met vee. Daar waar jagende vleermuizen zijn vastgesteld zullen met mistnetten dieren worden afgevangen en van een zender worden voorzien. Door deze dieren te volgen wordt inzicht verkregen in het landschapsgebruik en kunnen nieuwe (satelliet) verblijfplaatsen worden opgespoord. Deze methode is in 2005 met succes toegepast. Het tweede deel van het onderzoek is gericht op het landschapsgebruik rond de bekende zomerverblijfplaatsen. Daarbij zullen dieren op enige afstand van de verblijfplaatsen worden gevangen en gezenderd. Het volgen van deze dieren geeft informatie over het landschapsgebruik en mogelijk uitwisseling met satellietverblijven.

De rol van vrijwillige vleermuiswerkers in dit project is het plaatsen van de hierboven beschreven high-tech-luisterkistjes in boerenschuren. Het vangen van vleermuizen die op die manier worden opgespoord biedt vervolgens de mogelijkheid om te leren omgaan met mistnetten voor vleermuisonderzoek.

Gezenderde ingekorven vleermuis (foto: René Janssen).

Op dit moment wordt er aan gewerkt om de vereiste vergunningen te verkrijgen en de nodige contacten te regelen zodat het onderzoek naar ingekorven vleermuizen volgend jaar van start kan gaan.

Meedoen? Vanaf voorjaar 2007 zullen er in de onderzoeksgebieden instructieweekenden worden georganiseerd. Tijdens deze weekenden worden ingekorven vleermuizen gevangen en gezenderd. Voorafgaande aan deze bijeenkomsten kunnen vleermuiswerkers 'de boer op' met batdetector, luisterkistjes (en evt. nachttapparatuur om stallen die als jachtplek dienen op te sporen). Interesse neem contact op met Hans Huitema (hans.huitema@vzz.nl).

Hans Huitema

* door een batdetector aan een digitaal opnameapparaat te koppelen kunnen automatisch opnames worden gemaakt van passerende vleermuizen. Opnames worden nadien geanalyseerd om soortenspectrum en activiteitspatronen vast te stellen.

Zwermlocaties bij winterverblijven

Het onderzoek aan vleermuizen in Nederland telde tot voor kort drie belangrijke perioden. In de winterperiode worden jaar in jaar uit ruim 1000 objecten bezocht om winterslapende vleermuizen te tellen. In het voorjaar worden de batdetectors weer 'uit het vet' gehaald om in het vliegseizoen jagende vleermuizen te karteren en kraamkamers op te sporen. In de nazomer worden paarverblijven gezocht. Eind september gaan de meeste vleermuisonderzoekers zelf in een soort winterslaap. Met het fenomeen zwermlocaties komt hier voorgoed een einde aan. Uit onderzoek in met name Duitsland en Engeland is gebleken dat vleermuizen op bepaalde locaties, veelal bij de ingang van winterkwartieren, zwermen van half augustus tot begin november. Bij dat zwermen komen veel dieren van meerdere soorten bijeen om rondom en in de verblijven te paren. Het betreft individuen afkomstig uit verschillende deelpopulaties. Zodoende treedt genenuitwisseling op. Uit ringonderzoek blijkt dat de dieren die elkaar bij zwermlocaties ontmoeten uit een groot gebied rondom de zwermlocatie afkomstig zijn (tot wel 60 km!). Zwermlocatie zijn daardoor van vitaal belang voor vleermuispopulaties.

Bechsteins en ingekorven vleermuis worden uit net verwijderd (foto: Hans Huitema).

Zwermlocaties kunnen worden gevonden door op 'verdachte' locaties 'high-tech-luisterkistjes'* te plaatsen. Door bij deze objecten of bij al bekende locaties met mistnetten te vangen kunnen aanvullende gegevens worden verkregen zoals de soortensamenstelling van de zwermende dieren en hun reproductieve status.

Instructie soortherkenning voor de deelnemers van het "zwermweekend" (foto: Hans Huitema)

Sinds 2001 worden er in Nederland in verenigingsverband op kleine schaal mistnet-vangweekenden in het najaar gehouden, specifiek om meer kennis op te doen over zwermgedrag en soortsaamenstelling. Tijdens deze weekenden is veel ervaring opgedaan met de onderzoeksmethoden en zijn veel vragen ontstaan over het belang van zwermlocaties. Met het deelproject zwermlocaties worden deze vragen onderzocht en een 'boost' gegeven aan de verspreiding van kennis en methoden onder vrijwillige vleermuiswerkers waardoor het onderzoek kan worden opgeschaald. Op het vijfde 'zwermweekend' (29 september – 1 oktober j.l.), het eerste gehouden in het kader van de inhaalslag, hebben ruim 30 vleermuiswerkers kennis kunnen maken met het fenomeen zwermlocaties en ervaring opgedaan in het werken met mistnetten en het hanteren van vleermuizen. De resultaten van dit laatste weekend overtroffen die van alle eerdere. Voor de ingang van negen mergelgroeven werden negen verschillende soorten gevangen waaronder zes bechsteins vleermuizen, twee vale vleermuizen en een brandts vleermuis. Het hoge aantal bechsteins vleermuizen dat nu gevangen is sluit aan bij de gegevens van dichtbijgelegen groeven in België waar in de herfst vele bechsteins vleermuizen zwermen, en ook bij de eerdere vangst van een exemplaar van deze soort in 2001. Ook bleek tijdens het afgelopen weekend opnieuw dat er zich vaak soorten of andere aantallen van soorten in de zwermen bevinden dan overwinterend in het betreffende object worden gevonden. Ondanks de zeer korte tijd waarin deze eerste activiteit noodgedwongen moest worden georganiseerd kunnen we terugkijken op een zeer geslaagd weekend, zowel ten aanzien van de verspreidingsgegevens als de leerervaring van de deelnemers.

Meedoen?

Vanaf voorjaar 2007 zullen weer vang en instructieweekenden worden georganiseerd. Bovendien gaan diverse vleermuiswerkers ook buiten deze weekenden op pad om zwermlocaties te bezoeken. Heb je interesse om met deze activiteiten mee te doen neem dan contact op met Hans Huitema (hans.huitema@vzz.nl).

Hans Huitema

Hazelmuis

een bijzondere soort

De hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) is een slaapmuis (Gliridae) die in Nederland alleen in een klein deel van Zuid-Limburg voorkomt. Hij is in de Rode Lijst opgenomen als gevoelig, maar is de laatste decennia dusdanig achteruitgegaan dat de status als bedreigd genoemd kan worden. De hazelmuis staat verder vermeld in bijlage 4 van de Habitatrichtlijn. Dit houdt in dat deze soort strikt beschermd dient te worden. In de praktijk vindt die bescherming plaats via de Flora- en faunawet. Gezien de grote zeldzaamheid en verdergaande achteruitgang is het belangrijk om alle leefgebieden goed in kaart te hebben, met actuele informatie, om hem zo adequaat mogelijk te kunnen beschermen.

Huidige kennis van de verspreiding

In 2001 en 2002 zijn grootschalige inventarisaties in de kernleefgebieden uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van LNV en de provincie Limburg. Daarbij zijn twee categorieën potentiële leefgebieden onvoldoende of zelfs helemaal niet onderzocht op het voorkomen van de hazelmuis. Dit zijn de voormalige leefgebieden waarvan het vermoeden bestaat dat de soort er niet meer voorkomt en het agrarisch gebied in de directe omgeving van bosgebieden waar de hazelmuis nu nog voorkomt. Het is dus de hoogste tijd om deze

gebieden te onderzoeken. De inhaalslag betreft dan ook een aanvullend onderzoek in het kleinschalig agrarisch cultuurlandschap aansluitend aan actuele kerngebieden:

- Noorbeek en Mheer
- Bosrandzone Vijlenerbossen
- Bosrandzone Westelijk Geuldal
- Gulpdal

De totale oppervlakte nieuw te inventariseren agrarisch gebied bedraagt 600 ha. De totale lengte aan te inventariseren bosrand en lijnvormige elementen bedraagt 150 km.

Hoe en wanneer inventariseren?

De hazelmuizen zullen worden opgespoord middels 2 methoden: via nestenonderzoek en via de inzet van nestbuizen.

1. Nestenonderzoek: Bij het nestenonderzoek worden in de herfst op zicht hazelmuisnesten opgespoord; het is de in Nederland meest beproefde methode om inzicht te krijgen in de verspreiding en (relatieve) dichtheid van de hazelmuis. Deze methode wordt ook gebruikt bij het monitoringmeetnet 'Hazelmuisnestellingen' dat de Zoogdiervereniging VZZ sinds 2005 uitvoert in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Deze tellingen worden overigens al vanaf 1991 door een aantal hazelmuisliefhebbers uitgevoerd.

2. Nestbuizen: De nestbuizen worden horizontaal bevestigd onder takken en gebleken is dat hazelmuizen hier slaapnesten in bouwen en hiermee goed zijn aan te tonen. Per locatie worden 40 buizen ingezet die gedurende het zomerseizoen twee wekelijks gecontroleerd worden. Deze methode zal in de zomer van 2007 voor het eerst in Nederland worden gebruikt. De ervaring vanuit het buitenland is dat op locaties waar de hazelmuis voorkomt nestbuizen snel voorzien worden van nestmateriaal, zelfs in geval van lage dichtheden. Omdat de nestbuizen op bekende plekken hangen zijn deze snel en gemakkelijk terug te vinden.

Er breken dus spannende tijden aan. Wie weet wordt hier en daar verloren gewaand actueel leefgebied (her)ontdekt. Via de Telganger zullen de resultaten gepresenteerd worden.

Vrijwilligers kunnen zich voor deelname aan dit project opgeven bij Ludy Verheggen (ludy.verheggen@vzz.nl).

Hazelmuisnest in bramenstruik (foto: Dennis Wansink)

Vilmar Dijkstra & Ludy Verheggen

Meedoen met de inhaalslag?!

Wil je mee doen aan een van de bovenstaande inhaalslag activiteiten neem dan contact op met de desbetreffende personen:

Boommarter: Richard Witte (richard.witte@vzz.nl)

Noordse woelmuis: Dick Bekker (dick.bekker@vzz.nl)

Waterspitsmuis: Jasja Dekker (jasja.dekker@vzz.nl)

Eikelmuis: Ludy Verheggen (ludy.verheggen@vzz.nl)

Ingekorven vleermuis: Hans Huitema (hans.huitema@vzz.nl)

Zwermlokaties bij winterverblijven: Hans Huitema (hans.huitema@vzz.nl)

Hazelmuis: Ludy Verheggen (ludy.verheggen@vzz.nl)

Bijlage II: publiciteit Texelse Courant

30 juni 2006 'Import bedreigt echte Texelaars'

Texel vormt één van de belangrijkste leefgebieden van de noordse woelmuis, die nergens anders ter wereld dan in Nederland voorkomt, en heeft daarom een belangrijke taak in de bescherming van deze knager. Om daar serieus werk van te maken, wordt komend najaar een grootscheeps onderzoek opgezet naar de omvang en het voorkomen van de populatie en de bedreigingen.

Om bekendheid aan het onderzoek te geven en de werkzaamheden op elkaar af te stemmen, werd woensdag een bijeenkomst in herberg Panorama belegd, waar vertegenwoordigers van onder meer gemeente, provincie, ministerie van LNV, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten hun zegje deden. Het voor een deel door de rijksoverheid betaalde onderzoek wordt opgezet door de in Arnhem gevestigde Zoogdiervereniging VZZ, die door LNV is gevraagd het beschermingsplan van de noordse woelmuis te coördineren. Projectleider is oud-Textelaar Richard Witte (39), een zoon van (bakker) Henk en Ina Witte en kleinzoon van Martinus Witte, die een bakkerij had op de plaats waar nu café De Twaalf Balcken is.

Volgens Witte is er op dit moment weinig bekend over de verspreiding van de noordse woelmuis op het eiland. Het diertje is waarschijnlijk een relict (overblijfsel) van de laatste ijstijd. Verwanten komen ook in Scandinavië, Duitsland en Polen voor, de noordse woelmuis alleen in vijf gebieden in Nederland, waaronder Texel. In tegenstelling tot veel andere muizensoorten zijn noordse woelmuizen strikt vegetarisch. De eerste beschrijving dateert van 1874. Dat wil niet zeggen dat de knager vóór die tijd niet op het eiland leefde. 'Eerder werd nog geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende muizen. Een muis was een muis', aldus Witte.

Evenals de waterspitsmuis, die in Nederland wijd verspreid is maar alleen op Texel helemaal zwart is (en geen witte buik heeft), is de noordse woelmuis 'zwaar beschermd'. Zo mogen bouwactiviteiten op grond van de Vogel- en Habitatrichtlijnen alleen doorgang krijgen, wanneer ze geen bedreiging vormen voor het voortbestaan van de populatie. Dat is één van de redenen waarom vertegenwoordigers van de gemeente met meer dan gemiddelde interesse de bijeenkomst in Panorama bijwoonden. Witte: 'Op plaatsen waar de noordse woelmuis voorkomt, zul je allerlei maatregelen moeten nemen wil je toestemming krijgen om te bouwen. Maar wordt bij het onderzoek ontdekt dat het dier ergens níet voorkomt, dan kun je daar je gang gaan.'

Dat de noordse woelmuis zich op Texel zo thuisvoelt, wordt mede veroorzaakt doordat concurrenten lange tijd ontbraken. Het dier komt op het eiland zowel voor in droge als natte vegetaties. In tegenstelling tot elders, waar het z'n heil zoekt in natte gedeelten, waar het geen hinder heeft van muizensoorten die minder goed kunnen zwemmen. 'Maar sinds 1985 wordt ook de aardmuis op Texel waargenomen en deze soort heeft zich de afgelopen twintig jaar steeds meer verspreid. In de duinen komt hij inmiddels voor tussen de Hors en de Slufter, buiten

het duingebied weten we dat niet. Concurrentie met de aardmuis is een belangrijk knelpunt voor de noordse woelmuis. Het betekent op den duur een sterke afname van zijn leefgebied, doordat de aardmuis de drogere vegetatietypen van de noordse woelmuis zal afnemen. Je zou kunnen zeggen dat import de echte Texelaars bedreigt', voorspelt Witte.

Een nieuwe bedreiging zou de veldmuis kunnen worden. 'Die komt nog steeds niet op Texel voor, maar je kunt erop wachten dat dat verandert. Bijvoorbeeld doordat ze vanaf de overkant meekomen in een transport van grof materiaal, zoals hout, grond, stenen of hooi. Het is nu eenmaal niet realistisch elk transport te bekijken.' Een belangrijk doel van het onderzoek zal zijn te ontdekken hoe gebieden moeten worden beheerd op een manier dat noordse woelmuizen zich er wél en andere muizensoorten zich er niet thuisvoelen 'Dat betekent waarschijnlijk dat er dynamiek in zo'n landschap moet zitten. Noordse woelmuizen houden van natte gebieden, maar wordt het te nat, dan kunnen ze zich ook niet handhaven. We moeten ook onderzoeken welke invloed andere manieren van maaien en begrazen hebben.'

Bij het onderzoek worden mogelijk ook Texelse vrijwilligers ingeschakeld. 'Het specialistische werk moet worden gedaan door professionele onderzoekers, maar bij de tellingen zou je ook gebruik kunnen maken van de diensten van bijvoorbeeld IVN en het NET. Na een cursus moeten zulke vrijwilligers in staat zijn de noordse woelmuis te herkennen.'

Bijlage III: publiciteit Texelse Courant

13 oktober 2006 Onderzoekers vingen honderden woelmuizen

Op Texel zijn de afgelopen twee weekeinden honderden noordse woelmuizen in de val gelopen. Die vallen waren gezet door vrijwilligers van onder andere de Noordhollandse Zoogdierstudiegroep (NOZOS), in het kader van een onderzoek naar de aanwezigheid van de veelbesproken woelmuizensoort op de verschillende delen van Texel. Dat gebeurde in opdracht van het Ministerie van LNV dat de resultaten gebruikt bij het inventariseren en actualiseren van natuurwaarden in heel Nederland, zodat met waardevolle flora en fauna rekening kan worden gehouden bij het plannen van woonwijken, bedrijventerreinen infrastructuur en andere ingrepen in het landschap.

Aan de twee noordse woelmuiskampen op Texel werd deelgenomen door 35 vrijwilligers, onder wie enkele Texelaars. Ze opereerden vanuit de groepsverblijven waarin ze waren ondergebracht. Bij het onderzoek moest de aanwezigheid van de muis worden vastgesteld in een aantal van de 150 blokken van één vierkante kilometer die Texel groot is. In die blokken werden op een onderlinge afstand van 10 meter in lange rijen ('raaien') vallen geplaatst. Gebleken is dat bij dit systeem de muizen grote kans lopen gevangen te worden.

De zogeheten inloopval die bij het vangen van woelmuizen wordt gebruikt, bestaat uit een tweedelige aluminium doos. Daarin wordt wat hooi en gesneden wortel gedaan. Als de val 'op scherp' staat, kan de muis door een deurtje naar binnen. Als hij zich aan het aangeboden voedsel te goed wil doen, raakt hij een stangetje waardoor het deurtje dichtklapt.

Tijdens de woelmuiskampen hadden de vrijwilligers het druk met het bereiden van lokaas, het plaatsen van de honderden vallen in de diverse delen van het eiland, het 'op scherp' zetten en het vervolgens om de twaalf uur kijken of er wat in zat.

De resultaten van het eerste weekend waren niet erg bemoedigend. Coördinator Dick Bekker uit Groningen spreekt zelfs van een deceptie, want uit de honderden vallen die waren geplaatst in onder meer de leemputten bij Dijkmanshuizen, de Zandkes, de Bol en de Snippen kwamen niet meer dan 30 muizen tevoorschijn. 'Maar het tweede weekend was fantastisch. De raaien stonden toen in De Nederlanden, de Muy en De Slufter en leverden samen niet minder dan 240 muizen op. We hadden er de handen vol aan.' De vreugde van de onderzoekers werd echter getemperd door een kleine catastrofe. Dezelfde springvloed die fataal werd voor 13 in de Slufter grazende schapen van Koorn, betekende ook de dood van ongeveer even veel muizen (voornamelijk bosmuizen) omdat de vallen waar ze ingelopen waren onder water kwamen te staan.

Het periodiek controleren van de vallen is spannend werk dat niet altijd verloopt zonder vallen en opstaan, zoals uw verslaggever zelf ervoer toen hij in de nacht van vrijdag op zaterdag meeliep met enkele controleurs in het zompige grasland van de

Nederlanden nabij de Muy. De hier langs de sloot en de bosrand geplaatste raaien bleken rijke buit te bevatten. Veel vallen vertoonden na twaalf uur een gesloten deurtje, wat betekent dat er in elk geval wat in zat. Het kon een noordse woelmuis zijn, maar ook een ander soort woelmuis, zoals de aardmuis. Er werden ook enkele dwergmuizen gevangen.

Voor niet-ingewijden: woelmuizen zijn niet de muizen die model stonden voor Mickey Mouse en karikaturen. Dat zijn de zogenaamde ware muizen waaronder de bekende huismuis, de dwergmuis en de bruine rat, dieren met een heel andere levenswijze.

Het bergen van een gevangen muis is een handigheidje dat geleerd moet worden. De val wordt geleegd in een grote plastic zak. De controleur moet vervolgens de hand in de zak steken en de muis in een hoekje drukken en in zijn nekvel pakken. Elke aarzeling of verkeerde beweging kan voortijdig ontsnappen van het beest tot gevolg hebben. De muis wordt gewogen, het geslacht wordt bepaald en de totale lengte en de staartlengte worden gemeten. Als alles is opgeschreven en een foto is gemaakt, wordt de muis weer losgelaten, maar eerst wordt met een schaartje een plukje vacht vlak boven de staart weggeknipt, als teken dat hij al is geregistreerd voor het geval hij later opnieuw in menselijke handen valt.

De noordse woelmuis (*Microtus oeconomus*) geldt als een bedreigde diersoort. Toch komt hij op Texel veel voor, al verschilt de dichtheid sterk per terreinsoort. Het dier kwam niet lang geleden 'in opspraak' toen zijn aanwezigheid de uitbreiding van het bedrijventerrein in Oudeschild dreigde te blokkeren. Die gang van zaken beschouwen natuurbeschermers overigens niet als gewenst. Als door onderzoek zoals hier beschreven tevoren bekend is hoe het zit met de natuurwaarden in terreinen die men wil bebouwen, kan men daar al direct rekening mee houden en hoeft van vertraging geen sprake te zijn. Tot 1985 kwam op Texel maar één soort woelmuis voor, de noordse. Dat veranderde toen hier een aardmuis werd aangetroffen. Dat is een andere soort woelmuis die op het vasteland de concurrent is van de noordse. Het is best mogelijk dat de rijkdom aan noordse woelmuizen op Texel zal teruglopen door de opkomst van de aardmuis. Overigens werden bij het onderzoek van de afgelopen weekenden geen aardmuizen gevangen.

De onderzoekers verbazen er zich over dat op Texel maar twee woelmuissoorten voorkomen, gezien de vele transporten van grond en materiaal vanaf het vasteland. Het zou geheel volgens verwachting zijn als hier spoedig de eerste veldmuis (ook een woelmuissoort) opduikt. Iets dergelijks kan gebeuren met de waterspitsmuis, tot nu toe de enige spitsmuissoort op Texel. Zonder controle van de invoer vanaf het vasteland is de kans groot dat bijvoorbeeld ook de huisspitsmuis Texel weet te bereiken. Dat gebeurde dit jaar op Ameland waar voor het eerst huisspitsmuizen werden aangetroffen, meegekomen met een partij heesters.

Bijlage IV: Zoogmail

Zoogmail 2006 43

Eerste waarneming huisspitsmuis op Texel

Faunavervalsing eiland lijkt niet te stoppen

Momenteel wordt door de Zoogdierverseniging VZZ een uitgebreid onderzoek uitgevoerd naar het voorkomen van de noordse woelmuis op Texel. Daarbij wordt in alle ongeveer 160 kilometerhokken van het eiland gevangen m.b.v. live traps. In één van de hokken aan de noordkant van het eiland werd 23 oktober j.l. een huisspitsmuis (*Crocidura russula*) gevangen. Deze soort was tot dan nog niet bekend van het eiland.

De zoogdierfauna van de Waddeneilanden wijkt in alle gevallen af van die van het vasteland. Vaak ontbreken soorten die op het vasteland algemeen voorkomen. Hierdoor kunnen veel van de eilandsoorten een veel bredere niche bezetten dan in combinatie met concurrerende soorten. De noordse woelmuis (*Microtus oeconomus*) bijvoorbeeld wordt op Texel ook in relatief droge biotopen aangetroffen, terwijl de soort op het vasteland door concurrentie met de aardmuis (*M. agrestis*) en de veldmuis (*M. arvalis*) op de meeste plekken is teruggedrongen tot zeer natte biotopen. Ook de waterspitsmuis (*Neomys fodiens*) komt door het tot voor kort ontbreken van andere spitsmuissorten voor in relatief droge biotopen waar op het vasteland bosspitsmuizen (*Sorex araneus/coronatus*) of huisspitsmuizen zouden worden verwacht. Daarnaast kunnen op eilanden door genetische isolatie afwijkende vormen ontstaan. Zo zijn de waterspitsmuizen op Texel allemaal molkleurig grijszwart van kleur. Deze kleurvariëteit komt ook voor op het vaste land, maar in veel beperktere mate.

De afgelopen decennia zijn van het merendeel van de Waddeneilanden introducties bekend geworden van voorheen ontbrekende soorten. Begin dit jaar werd op Ameland voor het eerst een huisspitsmuis waargenomen. De soort is daar waarschijnlijk met een lading boompjes terecht gekomen. De soort blijkt nu ook op Texel te zijn geïntroduceerd. Dit is de vierde introductie van een kleine zoogdiersoort op Texel sinds 1950. In 1956 bereikte de dwergmuis het eiland in een lading stro uit Frankrijk, in 1985 werd voor het eerst een aardmuis waargenomen, in 1998 dook de rosse woelmuis op en dit jaar kan aan het lijstje de huisspitsmuis worden toegevoegd.

Het is noodzakelijk wederom te wijzen op de risico's van onbedoelde introducties van eilandvreemde soorten. De huisspitsmuis zal op Texel naar verwachting in drogere biotopen een concurrent gaan vormen voor de waterspitsmuis. Voor de noordse

woelmuis ligt de grootste bedreiging momenteel bij de veldmuis, welke in staat is om de noordse woelmuis uit drogere biotopen te verdrijven. De veldmuis komt zeer algemeen voor op het vasteland en kan makkelijk in een lading grond, stenen, takken, stro, plantmateriaal e.d. worden meegenomen. Het is daarom dringend gewenst dat er richtlijnen worden opgesteld om de kansen op onbedoelde introductie van de veldmuis op Texel zoveel mogelijk te minimaliseren. Zonder deze richtlijnen kan de soort binnen enkele jaren op het eiland worden verwacht.

Rob Koelman
Medewerker Onderzoek en Advies
Zoogdiervereniging VZZ